

DOI <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2025.244>
УДК 81'255.2=03(04)

ПРИКЛАДНІ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СТАНДАРТУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛАТИНИЦІ

Вакуленко М. О.

Дармштадтський університет прикладних наук
"Hochschule Darmstadt"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0772-7950>
maxvakul@yahoo.com



This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

У статті розглянуто підходи до латинізації сучасних, староукраїнських і давньоукраїнських текстів. Підставою для цього дослідження є потреба в науково обґрунтованій латинізації українських текстів з урахуванням історичного розвитку української мови, яка стала особливо актуальною в зв'язку з реальними перспективами євроінтеграції України.

На цей час в Україні чинними є дві різні системи латинізації: Постанова № 55 Кабінету Міністрів України "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею" від 27 січня 2010 року, яка орієнтує романізацію українських назв на англійську мову, і національний транслітераційний стандарт ДСТУ 9112:2021 "Інформація і документація – Кирилично-латинична транслітерація і латинично-кирилична ретранслітерація українських текстів. Правила написання".

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати лінгвістичні, технологічні, історичні, правові та екзистенційні аспекти практичного використання Україною транслітераційних норм латинізації українських текстів і виробити відповідні рекомендації щодо використання цих правил.

Об'єктивний порівняльний аналіз загальноприйнятих у світовій лінгвістиці і в міжнародній стандартизації підходів на тлі українських показує, що транскодувальна таблиця Постанови № 55 Кабінету Міністрів України "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею" від 27 січня 2010 року не відповідає потребам нашої держави в сфері транслітерації.

До головних переваг ДСТУ 9112:2021 належать його відповідність міжнародним вимогам до транслітерації, узгодженість із міжнародним стандартом ISO 9:1995 і фіксація давності української мови. Через це ДСТУ 9112:2021 придатний не тільки для бібліографії, а також для історичних пам'яток України та використання в сучасних лінгвістичних технологіях, які потребують латинізації. Зокрема, ДСТУ 9112:2021 забезпечує можливість відновити вихідну форму текстів, які охоплюють не тільки звичайні українські слова, а також скорочення й аббревіатури. Така

особливість робить його незамінним для величезних масивів текстів на мільйони та мільярди слів, транслітерація яких відбувається в автоматичному режимі.

У **правовому** плані використання ДСТУ 9112:2021 сприятиме практичному втіленню положень Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо застосування української мови (п. 6в ст. 3), вивчення української мови за кордоном (п. 6є ст. 3), поширення української мови в світі (п. 7 ст. 3), написання українських імен (ст. 40), топонімів (ст. 41) та інших назв (ст. 36).

Оптимальним варіантом для України є широке впровадження в практику ДСТУ 9112:2021 "Інформація і документація – Кирилично-латинична транслітерація і латинично-кирилична ретранслітерація українських текстів. Правила написання". Для цього потрібно прийняти відповідне рішення на державному рівні.

Ключові слова: транслітерація, українська латиниця, транслітераційний стандарт, принципи транслітерації, кирилиця, історичні тексти.

Vakulenko M. O. Applied and existential aspects of the implementation of the national standard of Ukrainian Latinics.

This article aims to consider Latinization systems for Ukrainian language in comparison with transliteration standards of other languages. The basis for this study is the need for a scholarly based Latinization of Ukrainian texts, taking into account the historical development of the Ukrainian language, which has become especially relevant in connection with the real prospects of Ukraine's European integration.

Currently, two different Romanization systems are in force in Ukraine: Resolution No. 55 of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On streamlining the transliteration of the Ukrainian alphabet into Latin" dated January 27, 2010, which guides the Romanization of Ukrainian names into English, and the national transliteration standard DSTU 9112:2021 "Information and documentation – Cyrillic-Latin transliteration and Latin-Cyrillic re-transliteration of Ukrainian texts. Writing rules".

The purpose of this study is to find out the linguistic, technological, historical, legal and existential aspects of Ukraine's practical use of the transliteration norms of the Latinization of Ukrainian texts and to develop appropriate recommendations for the use of these norms.

An objective comparative analysis of approaches generally accepted in world linguistics and in international standardization against the Ukrainian background shows that the transcoding table of Resolution No. 55 of the Cabinet of Ministers of Ukraine does not meet the needs of our state in the field of transliteration.

The main advantages of DSTU 9112:2021 include its compliance with international requirements for transliteration, consistency with the international standard ISO 9:1995 and fixation of the antiquity of the Ukrainian language. Because of this, DSTU 9112:2021 is suitable not only for bibliography, but also for historical monuments of Ukraine and use in modern linguistic technologies that require Latinization. In particular, DSTU 9112:2021 provides an opportunity to restore the original form of texts, which include not only ordinary Ukrainian words, but also abbreviations. This feature makes it indispensable for huge text arrays of millions and billions of words, the transliteration of which takes place automatically.

From a legal point of view, the use of DSTU 9112:2021 will contribute to the practical implementation of the provisions of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language" regarding the use of the Ukrainian language, studying the Ukrainian language abroad, spread of the Ukrainian language in the world, writing of Ukrainian names, toponyms, and other names.

The best option for Ukraine is the wide implementation of DSTU 9112:2021 “Information and documentation – Cyrillic-Latin transliteration and Latin-Cyrillic re-transliteration of Ukrainian texts. Writing rules”. For this, an appropriate decision must be made at the state level.

Keywords: transliteration, Ukrainian Latinics, transliteration standard, transliteration principles, Cyrillic script, historical texts.

Вступ

В умовах гібридної війни особливого, екзистенційного значення набувають історичні дослідження, які показують давність і розвиненість української мови. З іншого боку, в зв'язку з реальними перспективами євроінтеграції України постає завдання створити передумови для ефективного входження української мови в багатомовні сценарії опрацювання природної мови та включення українських пам'яток у програми збереження історичної спадщини, що передбачає ізоморфну (взаємнооднозначну) романізацію назв цих пам'яток (див. Vakulenko, 2023; Vakulenko, 2024). Тому **актуальним** є питання науково обґрунтованої латинізації українських текстів, які належать до різних періодів української писемності.

Питання транслітерації комплексне, воно є дотичним до різних галузей і потребує специфічної кваліфікації в різних сферах. Наприклад, славістична енциклопедія, де була оприлюднена стаття “Transliteration” (Vakulenko, 2024), розглядає його як належне до славістичних проблем. А от організатори міжнародної конференції “Chance for science” (22 квітня 2022 року) віднесли його до інформаційних технологій.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб з'ясувати лінгвістичні, технологічні, історичні, правові та екзистенційні аспекти практичного використання Україною транслітераційних норм латинізації українських текстів і виробити відповідні рекомендації щодо використання цих правил.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез

Країни Європи прихильно ставляться до Міжнародного транслітераційного стандарту ISO 9:1995 (ISO 9) і активно його застосовують. Зокрема, у 2013–2015 роках програма Erasmus Mundus надала три стипендії на розвиток і впровадження української латиниці, яка узгоджена з ISO 9:1995. Навіть Росія використовує подібний стандарт у міжнародному спілкуванні, що забезпечує інтеграцію російської мови в європейський і світовий простір. Тож використання Україною відповідного

стандарту для латинізації своїх текстів було б виразним сигналом належності нашої держави до європейського простору в правовому, лінгвістичному, технологічному, історичному та екзистенційному планах. Це допоможе Україні зайняти належне місце у світовій славистиці та у світових мовно-інформаційних процесах.

На жаль, у світі набуло поширення російське бачення розвитку слов'янських мов, унаслідок чого ані давньоукраїнська, ані староукраїнська мови не мають свого представлення в чинних міжнародних стандартах транслітерації історичних текстів – у тому ж ISO 9:1995, у стандарті Бібліотеки Конгресу США (Church Slavic, 2022), а також в інших славистичних стандартах. Щоправда, згадані стандарти містять літери церковнослов'янської мови, варіантом якої можна вважати давньоукраїнську мову – але реєстр цих літер далеко не повний. Наприклад, в ISO 9:1995 немає <Ѣ>, <Ѧ>, <Ѣ>, <Ѧ>, <Ѣ> та інших букв давньоукраїнського / церковнослов'янського алфавіту, а в стандарті Бібліотеки Конгресу США не вистачає літер <Ѣ>, <Ѣ>, <Ѣ>. Щобільше, остання система оперує діакритичними знаками, що робить її малопридатною для використання в сучасних бібліографічних стандартах, насамперед тих, які використовують так звані MARC-формати та їхні похідні (Fritz & Fritz, 2003; Hopkinson, 2008).

За свідченням Ю. В. Павленка, у Києві в IX столітті – ще до початку просвітницької діяльності Кирила та Мефодія – користувалися протокирилицею (Брайчевський, 2009, с. 15). Існує також чимало задокументованих фактів ранніх мовних контактів української мови. Наприклад, у записах Костянтина VII Багрянородного (Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος), зроблених 949 року грецькою мовою, Київ і назви деяких дніпровських порогів фігурують таким чином: *το Κίαβο*, *το Κιοάβα* (sic), *τον Κιοβα* (sic) (Shevelov, 1979, с. 209); *Νεασήτ* (<Неіасьть>), *Νεσσουπή* (<Несьпи>), *Βερούτζη* (<Вържшти <върѣти>) (Соболевскій, 1907, сс. 20, 41). Цей текст є писемною пам'яткою саме давньоукраїнської мови, адже давньоукраїнське дієслово *върѣти* відповідає сучасному українському *вирувати*, а його сучасний російський відповідник істотно відрізняється: *бурлить*.

Латинізоване представлення окремих українських літер також має історичне значення. Наприклад, українська буква <г> існувала ще в протокирилиці, про що свідчать писемні пам'ятки IX століття (Брайчевський, 2009, сс. 29-30, 142), і походить вона з давньогрецької гами <γ>, якій у

латинографічних мовах відповідає <g>: *Gregory* (англ.), *geology* (англ.), *giro* (іт.), *gusto* (ісп.), *grafolog* (чес.). Таке походження передбачає наявність графічного елемента “g” і в транслітерації давньоукраїнської <г>. Збереження цього елемента в транслітерації <г> в пізніші періоди відображає тяглість української писемної спадщини, наступність алфавітів, які існували в історії української мови, і таким чином заперечує російські міфи про вторинність і штучність української мови.

Також важливою ознакою історичності української латиниці є вживання букви “j” для транслітерації “й” і йотованих літер, адже саме таким чином були транслітеровані українські назви починаючи принаймні з XIV століття (Shevelov, 1979, с. 693), а в українських пам’ятках ділової писемності на основі польської мови – починаючи з XV століття (Нікітіна, Яковенко, 2004, с. 292). Така передача йотації підтверджує статус української мови як самостійної мови з давніми слов’янськими графічними традиціями. Наявність власної писемної традиції принципово відрізняє українську мову від мов постколоніальних країн (таких, як Камерун і Мозамбик), які до приходу європейських колонізаторів не мали своєї писемності, і тому їхній алфавіт і правопис орієнтуються на мову метрополії. Оскільки українська мова має давню писемну традицію, яка включає в себе кириличне та латиничне письмо, романізація українських текстів може і повинна відбуватися на основі її власних графічних надбань, а не за допомогою засобів якоїсь панівної мови як референта чи посередника. Така слов’яноцентричність української латиниці може стати важливим чинником зростання впливу української мови у колі слов’янських мов та інших мов світу.

Методологія дослідження

Проведено комплексний аналіз транскодувальної таблиці, яка лежить в основі Постанови № 55 "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею" від 27 січня 2010 року (КМУ, 2010), та національного транслітераційного стандарту ДСТУ 9112:2021 "Інформація і документація – Кирилично-латинична транслітерація і латинично-кирилична ретранслітерація українських текстів. Правила написання" (ДСТУ 9112) щодо їх відповідності правовим нормам і потребам української мови на сучасному етапі. Дослідження проводилося за допомогою методів науки термінології (див. Вакуленко, 2023, сс. 126–128) – статистичного (який

охоплює спостереження та констатаційний етап описового та зіставного методів) та аналітичного (який охоплює інтерпретаційний етап описового методу, порівняльний, порівняльно-історичний, структурний і функціональний методи). За допомогою статистичного методу було з'ясовано сучасний стан латинізації українських текстів, а за допомогою аналітичного було визначено переваги та недоліки різних транскодувальних систем і сформульовано рекомендації щодо застосування української латиниці.

Результати дослідження та обговорення

Теперішній стан латинізації українських текстів

На жаль, в Україні досі діє Постанова № 55 "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею" від 27 січня 2010 року (КМУ, 2010), яка орієнтує латинізацію українських назв на англійську мову. Слід розуміти, що латинізація з урахуванням граматики мови-реципієнта (з недосяжною метою забезпечити "легке" читання) є різновидом практичної транскрипції і не є транслітерацією (Vakulenko, 2024). Таке сплутання транслітерації з практичною транскрипцією свідчить про недостатній науковий рівень розробки, адже принципи транслітерації відомі не тільки укладачам транслітераційних стандартів: їх викладають на першому році навчання на філологічних факультетах у курсі "Вступ до мовознавства". Крім того, лінгвістично невиправданою є орієнтація на англійську мову, яка посідає тільки третє місце в світі за кількістю носіїв мови (англ. *native speakers*). А якщо рахувати гінді та урду як одну мову (адже вони відрізняються лише системою письма та відповідно літературними традиціями), то англійська вже стає четвертою (Zeidan, 2024). Тож мовна картина світу для більшості людства визначається зовсім не англійською мовою.

Отже, основні проблеми з застосуванням Постанови № 55 такі.

1. Постанова № 55 не забезпечує основної вимоги транслітерації – **взаємної однозначності** (ізоморфності) вихідного й транслітерованого текстів. Це є наслідком некоректної латинізації таких літер: **г** – **h** (уживання модифікатора **h** як окремої літери, що спричиняє неоднозначності при передачі слів із літерами **ж** – **zh**, **х** – **kh**, **ч** – **ch**, **ш** – **sh**), **є** – **Ye / ie** (представлення іншими літерами, різна форма латинізованого представлення залежно від позиції літери в слові), **ї** – **i** (представлення іншою літерою), **й** –

у / і (представлення іншими літерами, різна форма латинізованого представлення залежно від позиції літери в слові), ц – ts (представлення іншими літерами), ь – ігнорування, ю – Yu / iu (представлення іншими літерами, різна форма латинізованого представлення залежно від позиції літери в слові), я – Ya / ia (представлення іншими літерами, різна форма латинізованого представлення залежно від позиції літери в слові). Ці неоднозначності виникають для 8 з 33 літер українського алфавіту, що становить майже чверть від їхнього загального числа.

Через це помітну кількість романізованих українських назв неможливо ідентифікувати: *Гальченко* – *Галченко* (Halchenko), *Паньківська* – *Панківська* (Pankivska), *Польова* – *Полова* (Polova), *Лялько* – *Ліалко* (Lialko), *Возіанов* – *Возянов* (Vozianov), *Пії* – *Пій* (Pii), *Юрівка* – *Юр'івка* (Yurivka), *Лар'їн* – *Ларін* (Larin), *Левитський* – *Левицький* (Levytskyi) тощо. Крім таких слів, українські тексти можуть містити в собі спеціальні літерні позначення та аббревіатури. Тож ігнорування вимог взаємної однозначності та зворотливості робить відновлення вихідного тексту неможливим. Експоненційне зростання інформаційних потоків, значна частина яких потребує латинізації, робить подібні системи **непридатними** для теперішніх і майбутніх лінгвістичних технологій.

Уже під час відкритої російської агресії стало відомо про кричущий випадок сплутання назв *Ярун* і *Ярунь* (Yarun) унаслідок ігнорування знака м'якшення при транслітерації, що призвело до серйозної навігаційної помилки безпілотної, яка могла стати причиною поширення військових дій на інші країни. Усе це, очевидно, є наслідком порушення базових принципів транслітерації в таблиці, яку містить Постанова № 55.

2. Постанова № 55 накидає **російські** латинізовані форми, ігноруючи питому українську "ї" та знак м'якшення у суфіксах "ець" і "ськ": *Україна* – *Ukraina* = *Украина*, *Новоукраїнка* – *Novoukrainka* = *Новоукраинка*, *Леся Українка* – *Lesia Ukrainka* = *Леся Украинка*; *Семенець* – *Semenets* = *Семенец*, *Донецьк* – *Donetsk* = *Донецк*, *Південноукраїнськ* – *Pivdennoukrainsk* = *Пивденноукраинск*.

3. Така орієнтація на поширені світові мови – англійську та російську – ставить Україну в один ряд із **країнами третього світу** (Камерун, Мозамбік та інші), які до приходу завойовників своєї писемності не мали і тому змушені орієнтувати свою писемність на мову метрополії. Але ж українська мова має давні писемні традиції, і нам не личить так її принижувати.

4. Назва Постанови № 55 – "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею" – свідчить, що вона стосується виключно **алфавіту**, тобто впорядкованої послідовності окремих літер *а, б, ... ю, я*, і не є придатною для текстів (назв), які складаються з буквених комбінацій.

5. Постанова № 55 не може забезпечити латинізацію старо- і давньоукраїнських текстів, оскільки не містить відповідних літер. Таким чином, назви **історичних** праць і артефактів латинізувати за допомогою Постанови № 55 неможливо.

6. Після прийняття **Закону** України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", який вимагає латинізувати українські назви таким чином, щоб забезпечувати українське звучання, Постанова № 55 є сумнівною і з правового погляду, оскільки зорієнтована не на українське, а на англійське та російське звучання. Зокрема, передача йотованих через "у" та "і", а "ц" через "ts" орієнтує читача на англійську вимову, а передача "ї" як "i" та відсутність знака м'якшення в суфіксах "ець" і "ськ" відтворює вимову російську: *Ємець – Yemets, Донецьк – Donetsk, Південноукраїнськ – Pivdennoukrainsk*.

Хоча точне дотримання звучання не є першочерговим завданням транслітерації (Vakulenko, 2024), ця вимога закону цілком релевантна з огляду на те, що 76,7% правописних форм українських слів збігаються з їхньою транскрипцією (Широков, Шевченко, 2005). Це підтверджує фонетичність українського правопису та високу кореляцію звучання українського тексту з його письмовою формою, що й дає достатні підстави говорити про невідповідність Постанови №55 вимогам Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Переваги ДСТУ 9112:2021

Тому необхідним є широке впровадження в практику пов'язаного з ISO 9:1995 національного транслітераційного стандарту ДСТУ 9112:2021 "Інформація і документація – Кирилично-латинична транслітерація і латинично-кирилична ретранслітерація українських текстів. Правила написання" (ДСТУ 9112), який набув чинності 1 квітня 2022 року. В основі цього стандарту лежить розробка **української латиниці**, що базується на затверджених Держстандартом України 18 жовтня 1995 року принципах транслітерації (Вакуленко, 2015, сс. 242–243), які конкретизують міжнародні вимоги до транслітераційних стандартів (ISO 9; Unicode transliteration guidelines, 1991–2024; див. також ISO 233; ISO 259; ISO 11940) відповідно до

української мови. Ця розробка пройшла багаторічну апробацію в Україні та за її межами і схвалена академічною Транслітераційною комісією 16 листопада 2000 року, створеною після депутатського запиту Леся Танюка та Павла Мовчана.

До головних **переваг** ДСТУ 9112:2021 належать його відповідність міжнародним вимогам до транслітерації, узгодженість із міжнародним стандартом ISO 9:1995 і фіксація давності української мови. Через це ДСТУ 9112:2021 придатний не тільки для бібліографії, а також для історичних пам'яток України та використання в сучасних лінгвістичних технологіях, які потребують латинізації (Vakulenko, 2024). Зокрема, ДСТУ 9112:2021 забезпечує можливість відновити вихідну форму текстів, які охоплюють не тільки звичайні українські слова, а також скорочення й аббревіатури. Така особливість робить його незамінним для величезних масивів текстів на мільйони та мільярди слів, транслітерація яких відбувається в автоматичному режимі.

Важливо, що ДСТУ 9112:2021 має істотне **екзистенційне** значення – оскільки фіксує існування української мови від X століття, що відповідає встановленим історичним і мовним фактам (див. Shevelov, 1979; Мозер, 2018) і є ефективним чинником протидії російській пропаганді щодо "вторинності" української мови. Попереду важка боротьба за впровадження науково виваженого розуміння історії слов'янських мов, яке протистоїть поширеному нині російському її баченню. А без практичного впровадження ДСТУ 9112:2021 нам буде важко пояснити світові, чому назви **пам'яток** старо- і давньоукраїнської доби, зокрема назви праць Памва Беринди, Мелетія Смотрицького та Лаврентія Кукіля (Зізанія) потрібно транслітерувати за українською, а не російською нормою.

У **правовому** плані використання ДСТУ 9112:2021 сприятиме практичному втіленню положень Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо застосування української мови (п. 6в ст. 3), вивчення української мови за кордоном (п. 6є ст. 3), поширення української мови в світі (п. 7 ст. 3), написання українських імен (ст. 40), топонімів (ст. 41) та інших назв (ст. 36).

До набуття чинності ДСТУ 9112:2021 офіційними варіантами назви "Україна" були або ж англійський екзонім *Ukraine*, або ж російський *Ukraina*, що вступало в суперечність із резолюціями ООН: IV/20 – "Про зменшення кількості екзонімів" – і V/13 – "Про переважність національних форм

географічних назв". Транслітерація назви "Україна" згідно з ДСТУ 9112:2021 дає латинізовані ендоніми (національні форми) *Ukraina* (система А) та *Ukrajina* (система Б), які мають перевагу над згаданими екзонімами. Подібним чином романізуються й похідні назви: *Новоукраїнка* – *Novoukrajinka* (система А), *Novoukrajinka* (система Б); *україніт* – *ukrajinit* (система А), *ukrajinit* (система Б).

Оскільки ДСТУ 9112:2021 є насамперед бібліографічним стандартом, а назвою твору може бути будь-який текст, то важливою його характеристикою є забезпечення повної еквівалентності вихідного й транслітерованого текстів і відповідно можливості відтворення вихідного тексту шляхом ретранслітерації. Такі тексти можуть містити не тільки звичайні українські слова, а також скорочення й аббревіатури: *Справа Левицького проти Левитського* – *Sprava Levycjkoĝo proty Levytsjkoĝo* (система А) / *Sprava Levycjkogho proty Levytsjkogho* (система Б); *Де вулиця Паньківська, а де Панківська* – *De vulycja Panjkivsjka, a de Pankivsjka* (системи А, Б); *Мене звуть Ліліана, а не Ліляна* – *Mene zvutj Liliana, a ne Liljana* (системи А, Б); *30-31 жовтня проводиться чемпіонат СГОСТУ* – *30-31 žovtnja provodytjsja chempionat SĜOSTU* (система А) / *30-31 zhovtnja provodytjsja chempionat SGhOSTU* (система Б); *Наш атлет переміг у категорії до 80 кг* – *Naš atlet peremiĝ u kategoriji do 80 kĝ* (система А) / *Nash atlet peremigh u kateghoriji do 80 kgh* (система Б).

У реаліях сучасної війни з Росією ДСТУ 9112:2021 набуває **подвійного призначення**. Це яскраво підкреслює приклад із навігаційною помилкою безпілотної, який на початку широкомасштабної російської агресії замість населеного пункту Ярунь (на території України) залетів у Ярун (на території Хорватії). Ця помилка стала, очевидно, результатом ігнорування знака м'якшення в механізмі зчитування назви на карті.

Європа починає **визнавати** ДСТУ 9112:2021. Наприклад, на сайті Франкфурта-на-Майні (<https://frankfurt.de/>) є українська мова, і слово "українська" подано латиницею згідно з ДСТУ 9112:2021. На жаль, згідно з міжнародними правилами, національні стандарти доступні тільки на платній основі, поки якась державна організація не оприлюднить офіційне розпорядження, яке вказує на необхідність використання певного стандарту. Тому прийняття відповідного рішення автоматично зробить ДСТУ 9112:2021 відкритим, що полегшить його використання всіма зацікавленими сторонами.

Упровадивши ДСТУ 9112:2021, Україна піде подібним до Японії та Китаю шляхом. У Японії довгий час існувала зорієнтована на англійську мову система романізації *Herburn*, на заміну якій фізик *Айкіцу Танакадаме* розробив систему *Nihon (Nippon)*, яка відображає японську вимову і яку японський уряд офіційно затвердив у 1937 році (Mair, 2022). Пізніше цю систему вдосконалили під назвою *Kunrei*, і цю останню застандартизовано як ISO 3602 (Romanizing Japanese, 2009, p. 1). Цей стандарт вивчають у японських школах і рекомендують для використання в академічних текстах. У Китаї також офіційно затверджено і застандартизовано систему *Hanyu pinyin*, яка відображає суто транслітераційний підхід, без залучення мови-посередника (Xing & Feng, 2016).

Маніпуляції щодо української латиниці

В українському мовному просторі діють нечисленні, але достатньо впливові особи, які прагнуть не допустити належного впровадження ДСТУ 9112:2021 і застосовують для цього такі маніпулятивні тези.

"Розробники ДСТУ 9112:2021 хочуть скасувати кирилицю і запровадити для української мови виключно латинське письмо".

Цей прийом називається "смердючий оселедець". Він полягає в тому, щоб огульно звинуватити опонента в чомусь страшному, не особливо дбаючи про підстави. Але, як видно з наукових робіт розробників ДСТУ 9112:2021 (Вакуленко, 2015; Vakulenko, 2024), це не відповідає дійсності. Щобільше, самі транслітераційні стандарти – а їх у світі десятки – слугують заслоном від можливих намагань відмовитися від автентичного письма, оскільки чітко окреслюють сфери застосування латиниць. Слід зауважити, що країни, які перейшли на латиницю (Туреччина, Молдова тощо) не потребували для цього національних транслітераційних стандартів.

"У процесі транслітерації потрібно намагатися забезпечити зрозуміле і легке прочитання наших назв для англомовних осіб".

Це типовий прийом, який називається "відволікання", і полягає він у спробах відвернути увагу від головного і звести розмову на другорядні речі. Цю тезу можна розцінювати і як приклад наївної необізнаності. Вона насамперед демонструє незнання (або ігнорування) базових принципів транслітерації, які зазначені не тільки в усіх транслітераційних стандартах (ISO 9; Unicode transliteration guidelines, 1991–2024; див. також ISO 233; ISO 259; ISO 11940), а й викладаються в курсі "Вступ до мовознавства" на першому році навчання студентів філологічних спеціальностей. Крім того,

вона розрахована на людей, які також не знають цих принципів. Як відомо, дотримання "легкої" чи "зручної" вимови для якихось груп осіб не є головним завданням транслітерації. Щобільше, досягти цієї мети в принципі неможливо через істотні фонетичні відмінності в різних мовах (Вакуленко, 2015; Vakulenko, 2024). Крім того, як було зазначено вище, англійська мова лише третя або четверта за кількістю носіїв (Zeidan, 2024).

"Ми не можемо вже міняти те, що прийнято, бо буде хаос".

Це типовий прийом залякування неіснуючими небезпеками. Навпаки, саме Постанова №55 спричиняє хаос через те, що не відповідає базовим вимогам до транслітераційних систем. І з часом цей хаос буде тільки більшати, якщо держава не прийме належних рішень щодо впровадження ДСТУ 9112:2021. Слід нагадати, що в Японії була куди гірша ситуація: там понад 100 років панувала система *Herburn*, зорієнтована на англійську мову як на "старшого брата", аж поки не було затверджено національний стандарт латиниці, який відповідає специфіці японської мови. Тут доречно запитати, у чому полягає справжня зацікавленість цих людей, які так старанно поширюють подібні безпідставні "страшилки", і хто такі "ми". Можливо, у них є якісь інші інтереси, далекі від наукових і державних.

Крім того, слід запитати в цих людей, де була їхня принциповість у січні 2010 року, коли група невідомих осіб подала на підпис тодішньому прем'єру Юлії Тимошенко (саме перед другим туром президентських виборів) проєкт Постанови №55, яка ігнорує рішення академічної Транслітераційної комісії від 16 листопада 2000 року щодо української латиниці. Такі дії можуть свідчити або ж про фахову некомпетентність усіх причетних до цієї справи осіб, або ж про якусь особливу їхню зацікавленість, яка зумовлюється далеко не науковими і зовсім не державницькими чинниками. Тож і виходить замість євроінтеграції – афроінтеграція.

"У 1993 році в Інституті української мови відбулася конференція, де обговорювали питання транслітерації, і на основі цих матеріалів було вироблено Постанову №55".

Це також відволікання. У науковому дискурсі не прийнято посилатися на матеріали конференцій 30-річної давнини. Посилатися варто на енциклопедичні статті та монографії (бажано не старіші 25 років), а також на свіжі статті у фахових журналах, бажано скопусівських (не старіші 5 років). Тож така апеляція свідчить про відсутність у прихильників таких тез належних публікацій, а отже про їхній недостатній фаховий рівень. Для

порівняння: про необхідність упровадження ДСТУ 9112:2021 пише авторитетна міжнародна енциклопедія не далі як у 2024 році (Vakulenko, 2024).

Про брак фахової компетентності свідчить і те, що розробники Постанови №55 не знали або проігнорували рішення академічної Транслітераційної комісії від 16 листопада 2000 року щодо української латиниці. Або не розуміють, що рівень такої комісії значно вищий, ніж рівень учасників конференції. Про це ж свідчить і те, що розробники Постанови №55 проігнорували затверджені 18 жовтня 1995 року Держстандартом України наукові принципи транслітерації. Тож і виходить замість євроінтеграції – афроінтеграція.

"У США була видана велика енциклопедія, в якій латинізували українські назви близько до Постанови №55, а ще є гарвардська транслітерація".

Це також відволікання. Українська мова існувала задовго до того, як з'явилась оця енциклопедія. І, як зазначено вище, в історії української мови не було орієнтації на англійську мову. Така орієнтація була штучно накинута аж наприкінці ХХ століття. Тож ці речі несумірні. Так звана "гарвардська транслітерація" - це насправді не відомі широкому науковому загалу правила, які застосовує маловідомий журнал Гарвардського інституту українських досліджень. Ці правила навіть не мають своєї веб-сторінки. Для порівняння: у цій роботі ми говоримо про загальноприйняті транслітераційні стандарти.

"Наявність двох систем транслітерації в стандарті – з діакритичними знаками і без – може заплутати".

Це теж спроба залякати. Усі транслітераційні стандарти містять дві такі системи, і це нікого не заплутує. Щобільше, в Китаї популярні три системи романізації, в Японії – дві, в Кореї – близько 20. І це їх теж не заплутує.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Практичне впровадження ДСТУ 9112:2021 є важливим кроком у напрямі мовнотехнологічної та мовно-інформаційної євроінтеграції України, що є одним із пріоритетів політики держави.

Унаслідок російської агресії значну частину інфраструктури України зруйновано, і вона підлягає відновленню, включаючи таблички, вивіски та покажчики з українськими латинізованими написами. Тому впровадження транслітераційного стандарту ДСТУ 9112:2021 доцільне саме в цей час, коли вже є потреба у створенні і встановленні нових написів і коли є закордонна

фінансова допомога на цю справу. У перспективі впровадження транслітераційного стандарту ДСТУ 9112:2021 сприятиме включенню українських науковців і освітян у низку міжнародних проєктів щодо опрацювання природної мови (завдання анотування текстів, заповнення парадигм відмінювання і под.), що стане для них істотною додатковою фінансовою підтримкою.

ДЖЕРЕЛА

1. *Church Slavic romanization table*. (2022). ALA-LC Church Slavic. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/churchsl.pdf>.
2. Fritz, Richard, & Fritz, Deborah. (2003). *MARC 21 for everyone: A practical guide*. Chicago.
3. Hopkinson, A. (2008). *UNIMARC manual: Bibliographic format*. London.
4. ISO 233:1984. *Documentation – Transliteration of Arabic characters into Latin characters*. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:233:ed-1:v1:en>.
5. ISO 259:1984. *Documentation – Transliteration of Hebrew characters into Latin characters*. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:259:ed-1:v1:en>.
6. ISO 9:1995. *Information and documentation – Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters – Slavic and non-Slavic languages*. Retrieved November 16, 2024, from [iso.org/standard/3589.html](https://www.iso.org/standard/3589.html).
7. ISO 11940:1998. *Information and documentation – Transliteration of Thai*. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:11940:ed-1:v1:en>.
8. Mair, Victor. (2022). Japanese Romanization: They still haven't decided. *Language log*. Retrieved November 16, 2024, from language.log.ldc.upenn.edu/nll/?p=56461.
9. *Recommended system for Romanizing Japanese*. (2009). Department of English language / Komaba Organization for Educational Development. The University of Tokyo, Komaba. Retrieved November 16, 2024, from park.itc.u-tokyo.ac.jp/eigo/UT-Komaba-Romanization-of-Japanese-v1.pdf.
10. Shevelov, George. (1979). *A historical phonology of the Ukrainian language*. Heidelberg.
11. *Unicode transliteration guidelines*. Unicode CLDR project. 1991–2024. Retrieved November 16, 2024, from <https://cldr.unicode.org/index/cldr-spec/transliteration-guidelines>.
12. Vakulenko, M. (2023). Normalization of Ukrainian letters, numerals, and measures for natural language processing. In: *Digital Scholarship in the Humanities* 38 (3): 1307–1321. Published: 29 December 2022. DOI: 10.1093/llc/fqac090.
13. Vakulenko, M. (2024). Transliteration. In: *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, Editor-in-Chief: Marc L. Greenberg, General Editor: Lenore A. Grenoble. Retrieved November 16, 2024, from [http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_038593](https://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_038593).
14. Xing, Huang, & Feng, Xu. (2016). The Romanization of Chinese language. *Review of Asian and Pacific studies* 1, 99–111.
15. Zeidan, A. (2024). Languages by number of native speakers. Britannica. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.britannica.com/topic/languages-by-number-of-native-speakers-2228882>.
16. Брайчевський, М. (2009). *Походження слов'янської писемності* [4-е вид.], Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”.
17. Вакуленко М. О. (2015). *Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз: [монографія]*. Івано-Франківськ: Фоліант.

18. Вакуленко, М. О. (2023). *Сучасна українська термінологія: методологія, кодифікація, лексикографічна практика*. Рукопис. Дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ.

19. ДСТУ 9112:2021 (NEQ ISO 9:1995). *Інформація і документація – Кирилично-латинична транслітерація і латинично-кирилична ретранслітерація українських текстів. Правила написання*. 2022. Retrieved November 16, 2024, from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0260774-21#Text>.

20. Кабінет Міністрів України. *Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею. 27 січня 2010 року*. Постанова № 55 Кабінету Міністрів України. Retrieved November 16, 2024, from zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text.

21. Мозер, М. (2018). *Історія української мови*. Київ: Лікбез.

22. Нікітіна, Ф. О., Яковенко, Й. М. Латиниця. (2004). *Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. [2-ге вид., випр. і доп.]*. К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 291–292.

23. Соболевський, А. И. (1907). *Лекції по історії русскаго языка*. Москва: Университетская типографія, Страстной бульварь.

24. Широков, В. А., Шевченко, І. В. (2005). Оцінка точності фонетичного принципу в українському правописі. *Мовознавство*, 5, 41–46.

REFERENCES

1. *Church Slavic romanization table*. (2022). ALA-LC Church Slavic. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.loc.gov/catdir/cpsl/romanization/churchsl.pdf>.

2. Fritz, Richard, & Fritz, Deborah. (2003). *MARC 21 for everyone: A practical guide*. Chicago.

3. Hopkinson, Alan. (2008). *UNIMARC manual: Bibliographic format*. London.

4. ISO 233:1984. *Documentation – Transliteration of Arabic characters into Latin characters*. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:233:ed-1:v1:en>.

5. ISO 259:1984. *Documentation – Transliteration of Hebrew characters into Latin characters*. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:259:ed-1:v1:en>.

6. ISO 9:1995. *Information and documentation – Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters – Slavic and non-Slavic languages*. Retrieved November 16, 2024, from [iso.org/standard/3589.html](https://www.iso.org/standard/3589.html).

7. ISO 11940:1998. *Information and documentation – Transliteration of Thai*. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:11940:ed-1:v1:en>.

8. Mair, Victor. (2022). Japanese Romanization: They still haven't decided. *Language log*. Retrieved November 16, 2024, from languagelog.ldc.upenn.edu/nll/?p=56461.

9. Recommended system for Romanizing Japanese. (2009). Department of English language / Komaba Organization for Educational Development. The University of Tokyo, Komaba. Retrieved November 16, 2024, from park.itc.u-tokyo.ac.jp/eigo/UT-Komaba-Romanization-of-Japanese-v1.pdf.

10. Shevelov, George. (1979). *A historical phonology of the Ukrainian language*. Heidelberg.

11. *Unicode transliteration guidelines*. Unicode CLDR project. 1991–2024. Retrieved November 16, 2024, from <https://cldr.unicode.org/index/cldr-spec/transliteration-guidelines>.

12. Vakulenko, M. (2023). Normalization of Ukrainian letters, numerals, and measures for natural language processing. In: *Digital Scholarship in the Humanities* 38 (3): 1307–1321. Published: 29 December 2022. DOI: 10.1093/llc/fqac090.

13. Vakulenko, M. (2024). Transliteration. In: *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, Editor-in-Chief: Marc L. Greenberg, General Editor: Lenore A. Grenoble. Retrieved November 16, 2024, from http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_038593.
14. Xing, H., & Feng, X. (2016). The Romanization of Chinese language. *Review of Asian and Pacific studies* 1, 99–111.
15. Zeidan, A. (2024). Languages by number of native speakers. Britannica. Retrieved November 16, 2024, from <https://www.britannica.com/topic/languages-by-number-of-native-speakers-2228882>.
16. Braichevskyi, M. (2009). *Pokhodzhennia slovianskoi pysemnosti [Origin of Slavic Writing]* (4th ed.). Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
17. Vakulenko, M. O. (2015). *Ukrainska terminolohiia: kompleksnyi linhvistychnyi analiz [Ukrainian terminology: a comprehensive linguistic analysis]*. Ivano-Frankivsk: Foliant [in Ukrainian].
18. Vakulenko, M. O. (2023). *Suchasna ukrainska terminolohiia: metodolohiia, kodyfikatsiia, leksykohrafichna praktyka [Modern Ukrainian terminology: methodology, codification, lexicographic practice]*. Doctor’s thesis. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [in Ukrainian].
19. DSTU 9112:2021 (NEQ ISO 9:1995). Information and documentation - Cyrillic-Latin transliteration and Latin-Cyrillic retransliteration of Ukrainian texts. Spelling rules. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0260774-21#Text> [in Ukrainian].
20. Kabinet Ministriv Ukrainy. Pro vporiadkuvannia transliteratsii ukrainskoho alfavitu latynytseiu. 27 sichnia 2010 roku. Postanova № 55 Kabinetu Ministriv Ukrainy [Cabinet of Ministers of Ukraine. On streamlining the transliteration of the Ukrainian alphabet into Latin. 27 January 2010. Resolution No. 55 of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
21. Mozer, M. (2018). *Istoriia ukrainskoi movy [History of the Ukrainian language]*. Kyiv: Likbez [in Ukrainian].
22. Nikitina, F. O., Yakovenko, Y. M. (2004). *Latynytsia. Ukrainska mova: entsyklopediia [Latin alphabet. Ukrainian language: encyclopaedia]* (2nd ed., rev.). Kyiv: Vyd vo “Ukr. entsykl.” im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].
23. Sobolevskii, A. Y. (1907). *Lektsiy po ystorii russkaho yazyka [Lectures on the history of the Russian language]*. Moskva: Unyversytetskaia typohrafiia, Strastnoi bulvarъ [in Russian].
24. Shyrokov, V. A., Shevchenko, I. V. (2005). Otsinka tochnosti fonetychnoho pryntsyphu v ukrainskomu pravopysi [Assessment of the accuracy of the phonetic principle in Ukrainian spelling]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5, 41–46 [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 22.03.2025

Прийнято до друку: 28.04.2025